

grep. Og for det tredje, vil jeg framheve bokens metodiske bredde, åpne tone og befriende avslappede holdning når det gjelder forholdet mellom historiefaget og andre disipliner. Her er det lite revirkamp å spore; tvert imot anerkjennes hele veien den gjensidige påvirkningen og utvekslingen mellom historiefaget og andre disipliner. Det har nok vært en styrke for boken at forfatterkollegiet i utgangspunktet er tverrdisiplinært, og at forfatterne har arbeidet på forskingsfelt som har mange grenseflater til andre disipliner.

Om det skal nevnes noe som, tross bredden, savnes, så må det være metodiske innganger til historiske studier av materielle artefakter og bilder (selv om noen av de inkluderte metodene selvsagt vil være relevante også for disse). Det hadde også vært ønskelig med en litteraturliste til slutt i boken. Men disse små innvendingene rokker ikke ved hovedinntrykket av at boken er en god og vellykket grunnbok som gir et inspirerende bilde av historiske studier; deres mangfold og muligheter.

Høgskulen på Vestlandet

SISSEL ROSLAND

Karin Hult & Gunhild Vidén (red.), *Alexanderlegenderna i tid och rum: Alexander den stores gränslösa historia* (Göteborg: Appel förlag 2018). 323 s.

Alexander den store är väl känd av oss alla efter mer än 2 000 år. Han lade under sig en stor del av Eurasien på några år och dog ung. Med ett mindre eurocentriskt perspektiv kan man beskriva det på ett litet annat sätt. Världens första verkliga imperium hade skapats med Persien som bas under 500-talet f. Kr. Det var väl fungerande med effektiv administration och transportväsen. Detta imperium slogs sönder av en erövrare från väster på 300-talet f. Kr., och vid hans död splittrades det i flera delar. En historisk gestalt som Alexander kan jämföras med är Djingis Kahn, som slog sönder fungerande riken i ett väldigt fälttåg och skapade en ny kultur- och handelsfär. Efter Alexander uppstod en hellenistisk kulturfär, som omfattade de västra och centrala delarna av Asien samt de östra delarna av Medelhavet.

Alexanderlegenderna blev en av de mest spridda icke-religiösa texterna före modern tid. En grupp forskare med bas i Göteborg har nu givit ut en så vitt jag förstår i stort sett fullständig redogörelse av olika versioner och översättningar till en rad språkområden. Det har blivit en högkvalitativt vetenskaplig bok med populärvetenskapliga ambitioner. Denna internationella översikt har skrivits på svenska, vilket är förmån för svenska läsare.

Boken har ingen sammanfattning av dessa forskningsresultat. En epilog av Bo Lindberg, där han funderar kring dubbelheten i berättelserna, fyl-

ler inte denna lucka. Jag skall därför försöka mig på en sammanfattning, eftersom en sådan är nödvändig för att det värdefulla med denna stora och ingående översikt skall framträda.

Redan under sitt fälttåg hade Alexander med sig historieskrivare och under hellenistisk tid skapades historieverk. Dessa har emellertid inte bevarats. Jan Retsö påpekar att det beror på att den romerska kejsartiden såg ned på hellenistisk litteratur som otidsenlig och att den därför inte kopierades. Observera att nästan inga skrifter från antiken är bevarade i handskrifter från samtiden.

Från berättelserna under hellenistisk tid uppstod sedan två stora traditioner som interagerade. Den ena baserade sig i bearbetningar på latin som gjordes av Curtius under 100-talet e. Kr. och under 300-talet kom en ny bearbetning av Valerius. Dessa verk bildade underlag för de berättelser som spreds i västra och södra Europa (till berättelsen knöts andra historier). Den andra traditionen baseras i en version på grekiska skapad i Alexandria på 200-talet, kanske omkring 300. Författaren kallas för Pseudo-Kallistenes. Denna spreds i de slavisktalande östra delarna av Europa, i de arabisktalande områdena från Västasien till södra Medelhavet, samt till Iran och kringliggande centralasiatiska områden och även till Etiopien.

Inhämtad kunskap från Wikipedia säger mig att legenderna också spreds till Indonesien på malajiska (och hade en viss betydelse för legitimering av kungaättens rötter) samt till Mongoliet. Kanske skulle författarna i sin fullständighetsambition nämnt något mera utförligt om detta.

Den noggranna redovisningen medför att vi kan följa spridningen i stort sett århundrade för århundrade, även om författarna tämligen ofta påpekar att mera forskning behövs.

I den östra traditionen översattes legendsamlingen på 600-talet till syriska i Västasien och till koptiska i Egypten. Till arabiska översattes den kanske redan på 700-talet och senast på 800-talet.

På 800- och 900-talen började den stora spridningen på folkspråken. Till fornengelska översattes legenderna på 800-talet, i Alfred den stores hov. Senast på 900-talet översattes de till iriska, och denna legendsamling fick sin fasta form på 1000- till 1100-talet. I England kom sedan ett antal versioner, även två skotska på 1400-talet. I öster översattes den till äldre persiska på 900-talet. Under 900-talet gjordes också en översättning till äldre slaviska. På 1400-talet kom en nyöversättning till modernare slaviska, och därefter fortsatte legenderna att spela stor roll långt fram i tiden i denna del av Europa.

Under 1000- och 1100-talen kom så översättningar till occitanska (som talades i södra Frankrike) och till franska på 1100-talet. Därefter kom flera franska översättningar och bearbetningar från 1200-talet och under senme-

deltid. Även till tyska översattes den på 1100-talet, med flera senare versioner. På 1200-talet kom översättning till spanska (och senare även en spansk översättning från arabiska förlagor). På 1200-talet gjordes en översättning till isländska. På 1300-talet nåddes ytterligare perifera områden. Den östra traditionen spreds då till etiopiska, och den västra traditionen till svenska. Till de yttersta utposterna i öster, till Mongoliet och Indonesien, kom legenderna säkerligen med islam. Att en italiensk folkspråklig version verkar ha kommit först på 1300-talet kan förklaras med att latinet där var lätt tillgängligt.

Författarna nämner också några språk som saknar medeltida översättningar, som portugisiska och katalanska. Områden som saknar dessa legender är också södra och större delen av östra Asien.

Denna spridning innehåller två intressanta element: översättningen till folkspråken, och att det är en icke-religiös text. Om jag hade skrivit en sammanfattande text skulle jag ha anknutit till Sheldon Pollock, som har visat att det folkspråkliga fick ett stort genombrott över Eurasien århundradena omkring år 1000 e. Kr., inklusive Sydasien och delar av östra Asien (Sheldon Pollock, *The Language of the Gods on the World of Men*, 2006).

Alla författarna framhåller den dubbelhet som finns i beskrivningarna av Alexander. Han var en hjälte och framgångsrik erövrare, men också grym och hänsynslös. Betoningarna skiftar, så att Alexander ibland är mera av ett avskräckande exempel ibland en ädel kristen furste, men oftast finns dubbelheten. Han är en sammansatt karaktär av det slag vi gärna vill ha i skönlitteratur i dag. Kanske är detta en av förklaringarna till den väldiga framgången för dessa legender under medeltiden. Även den tiden kunde uppskatta komplexa gestalter.

I anslutning till detta finns en intressant diskussion om den svenska översättningen, som beställdes av Bo Jonsson Grip. Anton Blanck framkastade att denne hänsynslöse maktthavare har gillat beskrivningen av Alexander som ett Guds hänsynslösa redskap. Denna lockande hypotes har förkastats av senare försiktiga forskare, men Sven-Bertil Jansson har nyligen i en genomgång av den svenska översättningen försiktigt anslutit sig, och inte heller Mats Malm, som skrivit om de nordiska översättningarna i denna volym, förkastar denna hypotes helt.

Något som alla författarna nämner är legendsamlingens beskrivning av alla märkliga och egendomliga folkslag som Alexander möter: huvudfotingar, amazoner och liknande. Att detta bidragit till legendernas popularitet är otvivelaktigt. Man möter världens egendomlighet långt utanför vad de religiösa texterna berättar. Som Bo Lindberg påpekar försvinner detta i den eftermedeltida receptionen, då världen låg till allas beskådande.

Boken är slösande vackert formgiven, vilket inte är helt till den noggranna läsningens fördel. Den är interfolierad med bruna sidor, men vi som vill fylla

en intressant bok med anteckningar föredrar vita sidor. För den som gillar noter, som undertecknad, är fotnoter att föredra, och om man skall ha slutnoter bör de vara löpande och inte kapitelvisa som i denna bok.

Sammantaget är det en intressant och viktig bok. Min huvudkritik är att det saknas en sammanfattning. Det kan åtgärdas när den förhoppningsvis översätts till engelska.

Stockholms universitet

JANKEN MYRDAL

Sofia Gustafsson, *Järtecken: Joen Petri Klint och 1500-talets vidunderliga lutherdom* (Lund: Nordic Academic Press 2018). 272 s.

Kyrkoherden Joen Klints "järteckenbok" från 1500-talets slut är en av den svenska reformationstidens mest kända handskrifter, ofta använd i historiska översiktsverk och populärhistoria för att illustrera tidens rädsla för omen, varsel och allsköns olycksbådande tecken i naturen. I likhet med de tryckta järteckenkrönikor som cirkulerade bland protestantiska lärde under 1500-talets senare hälft visar Klints skrift på en påtaglig känsla för det dramatiska: norrsken, blodregn, kometer, vanskapta kalvar och märkliga dödsfall beskrivs i kortfattade men detaljspäckade notiser, många av dem illustrerade med färgrika om än naivistiskt utförda bilder. Men trots dess berömmelse har handskriften, som i dag finns vid Linköpings stiftsbibliotek, aldrig tidigare analyserats i sin helhet. Förklaringen är nog delvis att texten aldrig gjorts tillgänglig i faksimil, trots åtskilliga strandade publiceringsprojekt under 1900-talets gång. Först för något år sedan blev handskriften fritt tillgänglig digitalt, men att kalla den lättillgänglig är trots detta en överdrift med tanke på Klints handstil och textens kompiloriska karaktär.

Sofia Gustafssons bok *Järtecken* är därför ett synnerligen välkommet bidrag till forskningen. Gustafssons ambition är framför allt att kontextualisera handskriften i reformationstidens kultur, utan att ha förutfattade meningar om huruvida den återspeglade en folklig eller lärd föreställningsvärld. Varför och med vilka ambitioner sammanställde Klint handskriften? För vem var den avsedd? Och hur representativ var den för sin genre och för tidens tankevärld i stort?

Relativt litet är känt om upphovsmannen Joen Petri Klint (död 1608), förutom att han verkade som kyrkoherde i Östra Stenby i Linköpings stift och lämnade efter sig ett antal egenhändiga handskrifter, alla hästskt antikaltolska och uppenbart präglade av det sena 1500-talets religiösa stridigheter. Hans "järteckenbok" är dock inte något självständigt arbete; snarare rör det